

Gera, Anna¹ – Szabó, Pál²

A települési identitás tényezőinek településföldrajzi megközelítése magyarországi példákkal

A settlement geography approach to the factors of urban identity with examples from Hungary

ABSZTRAKT

Tanulmányunkban a települési identitás településföldrajzi dimenzióban értelmezhető elemeinek elméleti és gyakorlati oldalát vizsgáljuk. Kérdésként merült fel, hogy ebből a közelítésből mennyire tárható fel, konkretizálható a települési identitás. Először a település fogalmát és az alapjait jelentő tényezőket vesszük számba, majd ezeket a települési identitás irányából is értelmezzük szakirodalmi források segítségével. Ezt követően magyarországi példákon, települési honlapokon és településfejlesztési koncepciókon keresztül azt vizsgáljuk, hogy egy-egy települési szféra (vagy tényezője) túlsúlya egy településen mennyiben tükröződik vissza a települési identitásban. Az eredmények rámutatnak egyrészt arra, hogy a települési identitás tényezői tekintetében eltérések vannak a felfogásokban, de meghatározók a társadalmi alapúak. Másrészt egy-egy tényező túlsúlya egy településen kifejeződik erősebb identitás felbukkanásban, ugyanakkor ez nem minden esetben igaz, egyértelmű, illetve lekövethető.

Kulcsszavak: település, települési identitás, tetraédermodell

ABSTRACT

In our study, we examine the theoretical and practical aspects of the elements of urban identity in the dimension of settlement geography. The question arises to what extent urban identity can be explored and concretised from this approach. First, the concept of settlement and the factors that form the basis of it will be examined, and then these will be interpreted from the perspective of settlement identity, with the help of literature sources. Subsequently, we will examine the extent to which the predominance of a particular settlement sphere (or factor) in a settlement is reflected in the settlement identity, using examples from Hungary, settlement websites, and settlement development concepts. The results show, on the one hand, that there are differences in perceptions of the factors of municipal identity, but that they are socially dominant, and, on the other hand, that the predominance of a factor in a municipality may be reflected in the emergence of a stronger identity, but that this is not always true, clear/obvious or traceable.

Keywords: settlement, settlement identity, tetrahedron model

¹ ELTE Doctoral School of Earth Sciences, PhD student, azannagera@gmail.com

² ELTE Faculty of Natural Sciences, Institute of Geography and Earth Sciences, Department of Regional Science, Head of Department, 1117 Budapest, Pázmány Péter sétány 1/c, pal.szabo@ttk.elte.hu

BEVEZETÉS

A település fogalmát alapvetően meghatározzák a tényezői, legegyszerűbben természeti, gazdasági, társadalmi és infrastrukturális szférák rendszereként írható le (Tóth, 1981). A társadalmi szféra egyik tényezője a települési identitás, amely a helyi társadalom kötődésén, illetve a településsel való azonosuláson és ezek tetteiben megnyilvánuló elemein keresztül közelíthető. E jelenség függhet a társadalmi, gazdasági, esetleg infrastrukturális tényezőktől, de akár a természeti adottságoktól is, azaz a települést alkotó szféráktól és tényezőiktől. Írásunkban mindezek kapcsán azzal a kérdéssel foglalkozunk, hogy miként kapcsolódik a települési identitás a települési tényezőkhöz, azaz mennyire lehet településföldrajzi oldalról feltárni ezt a jelenséget.

MÓDSZEREK

A vizsgálatot a szakirodalom feldolgozásával kezdtük. Elsősorban a Tóth József (1981) által meghatározott települési tényezőket és a települési identitás fogalmi körét határoztuk meg. A település tényezőit igyekeztünk a hazai településföldrajz szakirodalma alapján meghatározni, és bemutatni azok sokoldalú szemléleti megközelítését. A települési identitás fogalma esetében több tudományág megközelítéseit összesítettük, hogy széleskörűen bemutathassuk annak összetettségét. A témának gazdag hazai szakirodalma van, ezért főként azokra támaszkodtunk, de a nemzetközi irodalmakból is merítettünk.

A települési identitás vizsgálatakor szakértői döntés alapján választottunk ki olyan településeket, ahol az egyes települési tényezők túlsúlya van jelen, ezáltal nagyobb befolyása van a település identitására. Hogy ezeket a tényezőket meghatározhassuk, megnéztük, hogy a település hogyan kommunikál magáról, miben határozza meg a települési identitásnak az elemeit.

A vizsgálat részeként a kiválasztott települések önkormányzati honlapján végeztünk kvalitatív elemzést, hogy megtudjuk, milyen elemeket határoznak meg identitásépítőként. Ebben nagy segítségünkre voltak a települési szlogenek, a polgármesteri köszöntők, a települést és a települési életet bemutató írások. A kutatás során fejlesztési dokumentumok elemzésére is sor került. Főként az integrált településfejlesztési stratégiák megalapozó vizsgálatai nyújtottak információt a településeken fellelhető identitáselemekről, amelyeket kigyűjtöttünk és elemeztünk.

EREDMÉNYEK

A település tényezői

A település fogalma sokrétű, több meghatározása létezik. Felfogásunkban egyrészt követhetjük Tóth Józsefet, aki 1981-ben publikálta megközelítését a településről és tényezőiről: a település egymással dinamikus kölcsönhatásban álló természeti (környezeti), társadalmi, gazdasági, valamint infrastrukturális (műszaki) szférák rendszere, amelyet egy olyan tetraéder szemléltethet, amelynek élei mentén

minden szféra kölcsönhatásban áll a másikkal (Tóth, 1981). A modell ideális esetben a településfejlődés harmonikus jellegét mutathatja, vagyis hogy egyik szféra sem terjeszkedhet túl a többi rovására, valamint a dinamizmust, azaz hogy az egyik szférában bekövetkező változás szükségképpen változásokat generál a másik háromban is (Pirisi et al., 2018). A tényezők kapcsán egyes szerzők, mint például Mendöl (1963), inkább egy embercsoport lakóhelyének és munkahelyének térbeli egységét hangsúlyozzák, amely a társadalom, a gazdaság és az ezeket kiszolgáló infrastruktúra elemeit jelenti. Ugyanakkor például Beluszky (2003) még a rekreációt is ideveszi, amely tényező már a természeti szférát is magába foglalhatja. Ez a szféra gyengébb elem, mivel a társadalom térnyerése pont ezt a szférát szorította, illetve szoríthatja vissza azzal, hogy beépíti a területet, szabályozza a vízrendszert, stb. Nagy fordulat volt a településtervezésben, amikor ismét egyre több teret próbáltak adni a természeti környezetnek egy településen belül.

Másrészt fontos kiemelni Pirisi és Trócsányi szemléletének (2018) azon elemét, amely szerint a település a földrajzi tér antropogén elemeinek sűrűsödése révén körülírható rendszer. A település így a földrajzi környezetétől úgy különböztethető meg, hogy a társadalmi, gazdasági (és infrastruktúrális) elemek nagyobb arányban vannak jelen a földrajzi tér ezen részén. Ez a település belterületét jelenti, amely a 21/2012. (XI. 16.) Korm. rendelet (a területszervezési eljárásról) alapján: „a település közigazgatási területének – jellemzően a település történetileg kialakult, összefüggő, beépített, vagy beépítésre szánt területeket tartalmazó – a helyi építési szabályzatban kijelölt része”. A külterület pedig: „a település közigazgatási területének belterületnek nem minősülő, elsősorban mezőgazdasági, erdőművelési, vízgazdálkodási, vagy különleges (pl. bánya, vízmeder, hulladéktelep) célra szolgáló, vagy művelés alatt nem álló természetközeli része”.

Ha további részekre szeretnénk bontani az átfogó tényezőket, akkor elővehetjük azt a leírást, amely a településfejlesztési koncepció helyzetfeltáró részének tartalmi követelményeit foglalja össze. A 314./2012. Kormány rendelet (a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről) 1. melléklete részletesen rögzíti mi mindent kell leírni a helyzetfeltáró munkarészben, amelyből a témánkhoz kapcsolódó lényegi elemeket az 1. táblázat foglalja össze.

Mіндеzen tényezőket számba kell venni egy település esetében, ha fejlesztési koncepció készül, azaz ezt mind a település részének tekintik. Ugyanakkor elkülönül a településfejlesztés abban, hogy a teljes települési területre irányulnak céljai, míg a településrendezés a bel- és külterületi viszonyokat külön szabályozza. A leírásban a települési identitás is megjelenik példákkal, ám ezek köre szélesebb is lehet, és nem csak társadalmi. Ugyanakkor a települést alkotó szférák sokféle tényezője közül nem mindegyikhez kötődik a helyi társadalom, csak egyesekhez. A következő fejezetben ezt járjuk körül.

1. táblázat: A magyarországi településfejlesztési koncepcióról szóló jogszabályban megjelenő települési tényezők
 Table 1. Settlement factors appearing in the legislation on the Hungarian settlement development concept

Környezet	<ul style="list-style-type: none"> táji és természeti adottságok (természeti adottságok; tájhasználat, tájszerkezet; védett, védendő táji-, természeti értékek, területek) zöldfelületi rendszer (a települési zöldfelületi rendszer elemei) városi klíma környezetvédelem (és településüzemeltetés) (benne talaj, felszíni és a felszín alatti vizek)
Társadalom	<ul style="list-style-type: none"> demográfia, népesség, nemzetiségi összetétel, képzettség, foglalkoztatottság, jövedelmi viszonyok, életminőség térbeli-társadalmi rétegződés települési identitást erősítő tényezők (történeti és kulturális adottságok, társadalmi élet, szokások, hagyományok, nemzetiségi kötődés, civil szerveződések, vallási közösségek stb.)
Gazdaság	<ul style="list-style-type: none"> ásványi nyersanyag lelőhely főbb gazdasági ágazatok, jellemzőik gazdasági szervezetek jellemzői a gazdasági versenyképességet befolyásoló tényezők (elérhetőség, munkaerő képzettsége, K+F stb.)
Infrastruktúra	<ul style="list-style-type: none"> ingatlanpiaci viszonyok (kereslet-kínálat) a település humán infrastruktúrája (benne humán közszolgáltatások (oktatás, egészségügy stb.)) közlekedés hálózatok és hálózati kapcsolatok, közúti közlekedés, közösségi közlekedés, kerékpáros és gyalogos közlekedés, parkolás épített környezet (benne az épített környezet értékei) közművesítés (víziközművek, energia, elektronikus hírközlés)

Forrás: 314./2012. Kormányrendelet
 Source: 314/2012 Government decree

A települési identitás fogalma

Az identitás vizsgálatával több tudományág is foglalkozik, kiterjedt irodalma van. Ezek közül elsőként a fogalom szociálpszichológiai megközelítését kell megemlíteni, mint az identitáskutatás bölcsőjét (Palkó, 2010). Az identitás latin eredetű szó, amely jelentése azonosság. Azonosságról történelmi, társadalmi jelenségekre, emberi feltételekre alkalmazva metaforikus értelemben beszélhetünk úgy, mint a személyes identitás esetében, amelyet önazonosságként írhatunk le (Csepeli, 2001). Az identitáskoncepciók tipologizálásakor elkülöníthetők az individuumra és a társadalomra/közösségre koncentráló identitáselméletek (Palkó, 2010). Oláh Miklós (2012) szerint az identitással foglalkozó gazdag szakirodalom (Allport, 1954; Tajfel, 1981; Aronson, 1987; Pataki, 1986; Salazar, 1998; Éger, 2000 idézi Oláh, 2012) a területi identitás megértéséhez és definiálásához kevésbé járul hozzá.

Bugovics Zoltán (2007) véleménye szerint az identitás meghatározása általános fogalomként problematikus, azonban részterületekre bontva értelmezhetősége, elemezhetősége nagyban növelhető. Oláh Miklós (2012) szerint a különböző szerzők megállapításainak megfelelően, a társadalmi identitás, a csoporttudat vagy kollektív tudat tárgya mindig az egyéni és a csoportos önmeghatározáshoz, elkülönüléshez és összehasonlításhoz, a sztereotipizációhoz és esetenként a diszkriminalizációhoz

szükséges etnikai, nyelvi, ideológiai, politikai, vallási, vagyis kulturális kontextusú. A különböző társadalmi csoportok tartós együttlétének természetesen földrajzi tulajdonságai is vannak, ezek alapján pedig okkal feltételezhetjük, hogy vannak identitás hordozására alkalmas terek (Palkó, 2010).

A földrajzi térhez kötött identitás fogalmi meghatározásakor a kutatók több elméleti és módszertani nehézségbe ütköznek. A fogalmi meghatározások legtöbb esetben szinonimaként használják, illetve a szóhasználatban keveredik egymással a területi (esetenként regionális) és a települési identitás fogalma, melyeket alapvetően más feltételrendszer és tulajdonságok jellemeznek (Oláh, 2012). A települési identitás, szemben a nagyobb földrajzi teret feltételező területi identitással, például jobban megélhető a hétköznapokban, a fizikai valóságban, és egy kisebb földrajzi tér esetében a földrajzi közelség miatt több a személyes kapcsolat lehetősége. Ugyanakkor, míg például a régió meghatározása esetében több kutatónál visszaköszön a regionális identitás, mint olyan tényező, amely egyik fontos alapja egy régióknak (Szabó, 2015), ám lokális (települési) szinten annak konkrétabb fizikai és jogi határai miatt ez nem jelenik meg a település meghatározásában.

Esetünkben települési szinten vizsgáljuk, hogy milyen tényezői vannak az identitásnak. Jelen tanulmányban a települési identitás tényezőit a Tóth (1981) által felvázolt négy szféra (természet, társadalom, gazdaság, infrastruktúra) irányából közelítjük meg, és vizsgáljuk a szférák kapcsolatát a települési identitással.

A települési identitás tényezői

Előljáróban azt emelhetjük ki a települési identitáshoz, hogy társadalmi vagy akár pszichológiai az alap, vagyis a lényeg az egyén viszonya, kötődése a településhez, annak egyes szféráihoz. Ez lehet a helyi társadalom, a természeti környezet, a gazdaság, illetve az infrastruktúra, mint szférák, illetve azok egyes tényezői. Így talán nehéz is elvonatoztatni a társadalomtól, amely „élettel tölti meg” az egyes szférákat a településen. Az alábbiakban a négy szférát tekintjük át.

A szférák közül kiemelt szerepű a társadalom mint a települési identitás tényezője. Palkó (2010) disszertációjában az identitás területi dimenzióit a különböző társadalmi csoporthoz tartozás érzéséből vezeti le. Ahogy írja, életünk során számos csoporthoz tartozunk (pl. munkahely, család, egyesület, lakóhely), amelyek sokfélék lehetnek, például kicsik vagy nagyok, tartósak vagy alkalmiak, tagjaik közvetlenül érintkezhetnek vagy sem. Az, hogy az ember egy csoportnak a tagja, az meghatározza az ő identitását. Továbbá az emberek gyakran határozzák meg önmagukat annak a csoportnak a jellemzőivel, amely(ek)hez tartoznak. A személyes identitásunknak minden esetben van egy társadalmi oldala, mivel az identitásunkat másokhoz viszonyítva határozzuk meg. A kollektív identitásban az azonos értékek és az egyetértésre törekvés van jelen, ahol a másik csoporttól van elkülönülés, a különbözőségek hangsúlyosak. A település esetében számos alapon „szerveződő”, identitással bíró társadalmi csoport van egy helyben, amelyek esetében elő-előbukkanhat maga a település is mint keret, valamint mindezeket akár összefoghatja a települési együttlét mint települési identitási alap.

A következő a (természeti) környezet, amely szintén fontos identitástényező lehet. Településen ilyenek a közterek (parkok, kisebb erdők, hegycsúcsok, folyópart stb.), zöldterületekkel, amelyek a

helyhez való tartozás, kapcsolódás érzését növelhetik (Schmeller, 2021). Azonban ezek leginkább más tényezőkkel együtt jelennek meg a meghatározásokban. Például Piskóti (2015) is a környezethez való kötődést az identitás kialakításában fontos tényezőnek tekinti. Több kutató munkáját összegzi a környezet és az egyén kapcsolatáról az én, az identitás elméleti koncepciójában (Bragg, 1996; Cantrill & Senecah, 2001; Clayton, 2003; Thomashow, 1995). Ahogy korábban már említettem, a fogalomhasználat sokszínűsége itt is jelen van: míg a kutatók egy része az ökológiai identitás (ecological identity) elnevezést részesíti előnyben, ami leginkább az én-t az ökoszisztéma részeként definiálja, addig másoknál ezzel szemben a környezet (environment) fogalom értelmezésébe beletartozik az épített és a társas környezet is. A Piskóti (2015) által összefoglalt eredmények alapján a főbb események, mint a természetben szerzett élmények vagy a példaértékű személyek és az oktatás járul hozzá leginkább ahhoz, hogy kialakuljon a természeti környezethez köthető identitás. A természetben szerzett élmények, ezen belül is a gyermekkori élmények szerepe, amelyek lehetnek családi események vagy ifjúsági táborok, szabadtéri tevékenységek, kiemelten fontos tényezők. Míg a természeti környezetben szerzett tapasztalatok, a családtagok és az oktatás egyértelműen a gyermekkorban játszanak kiemelt szerepet (Hofmeister-Tóth et al., 2012), addig az egyetemi évek alatt a barátok és szintén az oktatás hatása válik intenzívebbé, illetve még később, felnőttkorban már a szervezetek, közösségek befolyásoló szerepe válik hangsúlyosabb tényezővé.

A települést alkotó szférák közül a gazdaság is fontos lehet az identitás kapcsán. Egy település gazdasági profilja jelentősen meghatározhatja a helyi társadalom összetételét, foglalkoztatási szerkezetét stb. A gazdasági profil jelentős hatással lehet a helyiek képzésére, hiszen a településen megjelenő nagyvállalatok, a beágyazottságok függvényében, részt vállalnak a munkaerő-utánpótlás képzésében vagy éppen a helyi gazdaságfejlesztésben (Józsa, 2017). A nagyvállalatok részéről az sem ritka, hogy a helyi társadalmi életben is szerepet vállalnak úgy, mint helyi rendezvényeket támogatnak, sportegyesületeket, művészcsoportokat szponzorálnak, karitatív tevékenységet végeznek annak érdekében, hogy növeljék a társadalmi elégedettséget és az elfogadást a vállalattal szemben. A tevékenységük egyértelműen közösségteremtő, amely hozzájárul a települési identitás erősödéséhez. De nem csak az ipari nagyvállalatok tevékenysége idézheti ezt elő. A mezőgazdasági profilú települések esetében is megfigyelhetjük, hogy a foglalkozás mentén kialakulhat egy csoportidentitás, amely jelentősen kötődik a település természeti adottságaira épülő gazdasági jegyekhez (pl. borászat). Hasonlóan életszerű példa lehet az időszakos turizmushoz köthető településeken a gazdaság ezen ágazatának befolyása a közösségteremtésre és a települési identitás kapcsolatára. Az egyedi turisztikai adottságokkal rendelkező településeken a helyiek jobban el tudják magukat különíteni más települések társadalmaitól, és az egyedi problémákkal, kihívásokkal, életmóddal együtt élő társadalmak identitása ezek mentén épülhet fel, majd kapcsolódik a településhez.

A települést az infrastrukturális, illetve műszaki ellátottsága is meghatározza, ezáltal akár komoly hatást gyakorolhat a helyi társadalomra. Egy könnyen elérhető település, amely dinamikus kapcsolatban áll a környező településekkel, teljesen más típusú társadalmi csoportok, közösségek képződését teszi lehetővé, mint a nehezen elérhető települések. A nyitottság generálhat erősebb helyi identitást, ugyanakkor egy település elzártsága is erősítheti az összetartozást és így az identitást is. Az intézményi ellátottság szintén komoly hatással lehet a településhez való kötődésre, mivel egy intézményekkel

jól ellátott településen a helyiek komfortosan tudják élni az életüket, ugyanakkor egy intézményekkel szűken ellátott település jobban rászorul a környező települések infrastruktúrájára. Fontos szempont lehet még a települési identitás erősségében a település arculata, imázsa, a települési kép, benne a jellegzetes vagy emblematikus épületek és azok állapota mint infrastrukturális tényező. A helyi társadalom építészete tükrözheti a közös történelmet, a település gazdasági szerepét vagy éppen a település hierarchiában elfoglalt helyzetét, illetve anyagi helyzetét. A település arculata, imázsa nyújthat egyfelől egy rendkívül pozitív képet, ami megerősíti, büszkévé teszi a helyieket a településükre, ahol úgy érezhetik, hogy itt valóban jó lakni, ehhez a közösséghez tartozni. Azonban felállíthat egy negatív képet is, s nem alakul ki benne erős kötődés a település irányába.

Tóth József (1981) tetraédermodelljében használt négy szféra vizsgálata, mint látjuk, a települési identitás tényezőiként is értelmezhető és vizsgálható. Ugyanakkor a szférák között fellépő dinamikus kölcsönhatás a települési identitás esetében is fennáll, hiszen végiggondolva a fenn leírtakat, a helyi társadalom települési identitását a gazdasági, társadalmi, környezeti és infrastrukturális tényezők esetleg külön is, ám feltételezhetően együttesen befolyásolhatják.

A tényezőkön túl természetesen az identitás kialakulásához, illetve erősítéséhez elengedhetetlen a tér megismerése és az ahhoz kapcsolható élmények szerzése. Cséfalvay (1990) a települési identitás kialakulását a települési tér megismeréséből vezeti le. A tér megismerésével annak elemeit szubjektív jelentéssel, érzelmi kötődéssel látjuk el, így alakul a települési identitás. Egy település társadalmában közös a tér ismerete, és bizonyos szubjektív jelentéstartalmak is közösek lehetnek, amelyek egy idegen számára ismeretlenek vagy nehezen hozzáférhetők. Ilyenek lehetnek a régi utcanevek, üzletek stb. alapján kialakított tájékoztató rendszerek. Felfogásában valahol minden szféra visszaköszön, maga a komplex települési tér, amelynek azonban tárgyiasult oldalát emeli ki (ez lehet egy park, egy gyár, egy iskola stb.), és a tartalmat a helyi társadalom közös szubjektív párosítása adhatja ezeknek (szép park, büzt árasztó gyár, szigorú vagy épp gyerekbarát iskola stb.) – az egyéni megélésen túl.

A térhez kapcsolódó közös élmények szintén kapcsolódnak a települési identitás tényezőihez. Meghatározó települési események, amelyek a település valamennyi lakosa felé nyitottak, olyan közös élményt jelentenek, amelyek meghatározzák a lakosság múltját és jelenét. Ezek az események lehetnek akár örömteli események, mint egy települési fesztivál, amelyet rendszeresen megszerveznek, de lehetnek sajnálatos természeti katasztrófák is, mint például egy árvíz, amely az egész települési társadalomra hatással volt, és a település közös rendbehozatala beivódott az emberekbe. A gyerekkori emlékek, az otthonosság érzése, a településbe fektetett bizalom mind hozzájárul a települési identitás kialakulásához. Bugovics (2014) szerint a települési identitás szempontjából fontos, hogy az egyén mennyire aktív vagy passzív szereplője a helyi társadalom közösségi életének. Az aktív részvétel növelheti a kötődést a településhez, és ezáltal mélyülhet a települési identitás.

Magyarországi példák a települési identitás tényezőire

Tóth József (1981) szemléletében a négy szféra (természet, társadalom, gazdaság, infrastruktúra) harmóniája az ideális a településfejlődés szempontjából. Ugyanakkor jelen lehet egyik túlsúlya, ami

erősen kihat a többi tényezőre is. Ez jellegzetesen akkor bukkan fel, amikor a település méretéhez, súlyához képest jóval nagyobb az adott tényező súlya, hatóköre, jelentősége. Ugyanakkor egy-egy domináns tényező erősen kihat a települési identitásra, meghatározhatja a helyi társadalom kötődését a településhez akár pozitív, akár negatív irányban. A következőkben ilyen eseteket elemzünk (2. táblázat). Előbb leírjuk a jellemzőt, építve főként a települések magukról kommunikált információira és fejlesztési dokumentumaikra, majd összefoglaljuk egy táblázatba a főbb „identitásnyomokat”.

Nézzük elsőként a természeti tényezőt! Egyes települések esetében kiemelt jelentőséggel bír a természeti környezet a helyiek települési identitásának tényezői között.

Szilvásvárad esetében a település története szorosan összefonódott a természettel. A település a Bükki Nemzeti Park észak-nyugati kapujában található, amelynek hosszirányú tengelyét a Bükkből lezúduló Szilvás- és Szalajka-patak képezik. Szilvásvárad kis lélekszámú település, amely leginkább a vonzó természeti környezetre építi turizmusát. Számos gyalogos és kerékpáros túraútvonal található a közelében, illetve a barlanglátogatás lehetősége is adott. A helyiek életének így teljesen részévé vált a természet, és a település erre is építi a gazdaságát. Minden évszakban nyújtanak természetközeli élményeket az odalátogató turistáknak (települési szlogenjük: „Otthon a természetben”).

Gárdony, a Velencei-tó „fővárosa” településfejlesztési stratégiájában megjelenik, hogy melyek lehetnek identitáserősítő tényezők, amelyek között kiemelt szerepet kap a tó. A dokumentum megalapozó vizsgálatában alátámasztott velencei-tavi identitás jól kifejezheti a helyiek kapcsolatát a természeti környezettel. A településen számos civil szervezet működik, amelyek a tavi identitással hozhatók kapcsolatba. Ilyen például a Tó Környéki Hölgyek Társasága vagy a Velencei-tavi Életmód Klub. A település legnagyobb helyi szervezésű rendezvénye is természetesen kötődik a tóhoz: Velencei-tavi Hal, Vad, Bor és Pálinkafesztivál (kulturális és gasztronómiai fesztivál).

Mátraszentimre Magyarország legmagasabban fekvő települése, amely a Felső-Mátrában helyezkedik el. Tulajdonképpen hat, a Felső-Mátra hegyeiben szétszórta elhelyezkedő lakott helyből áll (Ágasvár, Bagolyirtás, Fallóskút, Galyatető, Mátraszentistván, Mátraszentlászló). A helyiek szoros kapcsolatban élnek a természettel. Korábban az erdőjárás és az állattartás volt a domináns a megélhetés szempontjából, mára a helyiek a turizmusból (szolgáltatások) élnek leginkább. Számos túraútvonal, kilátó, táborhely található a Felső-Mátrában, amelyek gondozását, felügyeletét is a helyiek végzik. (Szlogenként a „Vár a hegyvilág!” és a „Feljönni érdemes!” is megjelenik.)

Bugac a Kiskunsági Nemzeti Park része, ahol a kiemelkedő természeti értékű ősbörökás mellett homoki erdők és homokpuszták, mocsarak, lápok, nedves kaszálók és szikes puszták váltakoznak. Az itt élők hagyományosan a mezőgazdaságból, állattartásból éltek, és sokan élnek a mai napig. A pásztorélet és annak öröksége teljesen unikális életforma, amely alapján az emberek könnyen tudják identifikálni magukat. A település arculati kézikönyve szerint a tanyasi lét jelenti az alföldi magyar ember számára a hagyományos paraszti kultúrát, amelyet őriznek Bugacon. Ahogy a fentebb említett települések esetében, itt is jellemző, hogy a természeti környezet alapjává válik a turizmusnak, és már nemcsak a lovasbemutatókra érkeznek a turisták, hanem a helyi vadvilágot is szeretnék megismerni.

A természeti környezetre nem épülő helyi gazdaság is alapjaiban határozhatja meg az életet egy településen. A települések vizsgálatok a gazdasági profil már előirányoz, egy képet az ott élő társadalom helyzetéről is.

Paks esetében a gazdaság kiemelt tényezője az ország egyetlen atomerőműve. A város településfejlesztési stratégiája bár hosszasan sorolja a települési identitást erősítő tényezőket, mint a Duna, a civil szervezetek, programok stb., mégis megkerülhetetlennek tartja az atomerőművet. E nagy beruházás jelentősen növelte a település lakónépességét, és komoly figyelem irányult felé. Az atomerőmű építése során számos belső konfliktussal kellett szembenéznie a munkásoknak és a település lakóinak, de napjainkban már nem érezhetők ezek, és szinte minden paksi család kapcsolódik valamilyen szálal az atomerőműhöz. Ezért kijelenthető, hogy az „atomváros” képe is szervesen beépült a helyiek identitásába a településfejlesztési stratégia szerint. A paksi logó alapvetően három darab egymás felé forduló hársfalevelet ábrázol, azonban rejtett szimbólumként megfigyelhetjük benne az atom jelét, ami az erőműre utal. Azonban – hasonlóan a stratégiához – a város honlapján Szabó Péter polgármester is rögzíti, hogy bár az erőmű hangsúlyos szerepet kap a helyiek életében, a város több tényezőtől épül fel, és jelentős civil, sport és kulturális élet jellemzi a várost, amit a Duna közelségében, szép természeti környezetben tapasztalhatnak meg a helyiek.

Ózd a klasszikus értelemben vett hanyatló iparvárosok közé sorolható, és ennek minden jellegzetességét magán hordozza. Esetében elmondhatjuk, hogy a város hordoz egy nem szándékolt negatív imázst, amelyet próbál leküzdeni. A helyiek identitása azonban más kérdés. A település integrált településfejlesztési stratégiája szerint az 1990 után bekövetkezett változások miatt a város alapját képező iparág, nagyüzemek felszámolása, megszűnése, sőt fizikai eltűnése mélyen megrendítette a lakosokat, és sokakban identitásválságot idézett elő korábbi identitásuk elvesztése okán.

Ózdon az ipari múltnak jelentős identitásformáló ereje van, és a városlakók büszkék kohászati múltjukra. A város sok mindent köszönhet az iparnak: a lakosság betelepülése a városba, a városi életterek kialakulása. Továbbá az ipar finanszírozta a helyi kultúra ápolását. A város másfél évszázadon át egyet jelentett a vaskohászattal, és Ózd a térség nehézipari központja volt, ami rengeteg ember megélhetését jelentette. Mindez mostanra múlttá vált.

Gyermely esetében egyértelmű a Gyermelyi Zrt. kiemelkedő szerepe a község életében, amely a település nevét viseli. A cég Magyarország piacvezető térsztagyártója, legnagyobb tojástermelője és jelentős malomipari szereplője. Különlegessége, hogy bár csak 1970-ben kezdték építeni a gyárat, 1953-ban már helyi gazdák felismerték, hogy szövetkezetben gazdaságosabban tudnak termelni. A Gyermelyi termelése tehát fokozatosan épült fel, a kis településnek pedig szerves részévé vált. A polgármester biztonságuk és fejlődésük mindenkorai zálogaként hivatkozik rá, és véleménye szerint a község lakossága büszke a gyárra.

Herenden 1826-ban Stingl Vince alapította meg a Herendi Porcelánmanufaktúrát. A porcelángyártás a településen hosszú múltra tekint vissza, és ahogy Gyermely esetében, a cég nevében is viseli a települési nevet. A helyi identitás kapcsán nemcsak az Integrált Települési Stratégiában, de a város honlapján is helyet kapott a cég.

Alapvető identitástényező a társadalom és annak sokrétűsége, amelynél viszont az azonosulás alapja egy-egy társadalmi jellemző is lehet. Fontos a helyi közösségek értékteremtő képessége, akár a mezőgazdaság, az ipar, de még a turizmuson keresztül is (Lempek & Tésits, 2021).

Cserdi, a Baranya megyei falu, bár gyönyörű földrajzi környezetben fekszik, mégis a társadalmi összefogásról híres. A hátrányos helyzetű település egykori polgármestere összefogta a helyi közös-

séget, amelynek tagjai utána együttes erővel állították talpra a községet. Korábban mindennaposak voltak a bűncselekmények, jellemző volt a munkanélküliség, valamint a cigányság és a magyar lakosság között állandó volt a feszültség. Mindez mára megváltozott. Bogdán László programjának köszönhetően közösen művelik a földet, amelynek terményeit értékesíteni is tudják. A településen a különböző etnikumú emberek együtt dolgoznak a faluért.

Komlóska – Cserdihez hasonlóan – egy kis település, amelynek meg kell küzdenie az elzártsággal és az érdemi gazdasági lehetőségek hiányával. A település a kiutat a helyi termékek készítésében és a természeti környezet adta lehetőségek kiaknázásában találta meg. A községben a helyiek különböző termékeket állítanak elő (szörpöket, lekvárokat, sajtokat stb.), amelyeket a Komlóska brand alatt tudnak forgalmazni. A település ezen felül üzemeltet egy erdei iskolát is. A falu lakosságának jelentős része különböző formában részt vesz ebben a programban, és egy közösségként „építik” a települést.

Pannonhalma történelmi öröksége az apátság, amely a Világörökség része. Azonban a település rendkívül pezsgő társadalma, közössége is az, amely meghatározza a helyi identitást. A város integrált településfejlesztési stratégiájában a települési identitás alapjának a civil szervezetek, egyesületek és a részben önkormányzati, részben a civil szféra által szervezett ünnepeket és rendezvényeket tekintik. Pannonhalma lakossága egy, az apátsággal harmonikusan együtt élő közösség, ahol a múlt és a jelen talál egymásra.

Fontos eleme lehet egy településnek egy jelentős térségi, országos infrastrukturális elem is, kérdéses azonban, hogy mennyiben válik ez részévé a települési identitásnak. Jellemzően a híres infrastrukturális elem jut eszébe a településről az átlagembernek, ugyanakkor egyáltalán nem biztos, hogy ez a helyi társadalom identitását is meghatározza.

Záhonyban 1946-ban létesült, a Szovjetunió nyugati határvonala mentén, az egyik legjelentősebb vasúti átrakó-pályaudvar. Ezzel a város nemzetközi jelentőségűvé nőtte ki magát, és dinamikusan fejlődött évtizedeken keresztül. A vasúthoz kapcsolódó településfejlesztési pálya a város építészeti, kulturális értékeit is alapvetően meghatározta. A városnak a településfejlesztési stratégiája szerint a vasúti szállítás és infrastruktúra dominanciája miatt nem alakult ki turisztikai imázsa annak ellenére, hogy a Tisza folyó mellett található.

Záhonyhoz hasonlóan Hegyeshalom jelentős vasúti és közúti közlekedési csomópont. A település foglalkoztatási struktúráját és a helyi lakosság életmódját is meghatározza a helyi infrastruktúra. Határmenti elhelyezkedéséből fakad, hogy a történelem során ki- és betelepítések formálták a települést, illetve a helyi közösséget.

Az itt felsorolt példák azon magyar települési kör egy részét reprezentálják, ahol egy-egy meghatározó tényező fontos identitást alakító elemmé vált, illetve válhatott volna. A példák sora tovább bővíthető, valamint mélyfúrásokkal finomítható, amely jövőbeli kutatási feladatként fogalmazódott meg. Napjainkban ez a téma aktuális, mivel a települések versenyben vannak egymással a lakosokért, turistákért, befektetőkért, híres eseményekért stb., és egy erős, a településéhez kötődő helyi társadalom fontos alapja lehet a helytállásnak.

2. táblázat: Meghatározó települési identitás-tényezők magyarországi települések esetében
Table 2. Determining identity factors in the case of Hungarian settlements

Szféra	Település	Tényező	Identitás megjelenése
Természet	Szilvásvárad	Bükk, Szalajka-völgy, vízesés	Települési szlogen: „Otthon a természetben”
	Gárdony	Velencei-tó	„Velencei-tó fővárosa”
	Mátraszentimre	Felső-Mátra	A legmagasabb fekvő magyar település, „Vár a hegyvilág!”
	Bugac	Bugac-puszta	Életforma, hagyományok
Gazdaság	Paks	atomerőmű	„atomváros”
	Ózd	ipar, kohászat	Ipari identitás elveszőben
	Gyermely	Gyermelyi Tésztagyár	Legnagyobb tésztagyár az országban
	Herend	Herendi Porcelán	Világhírű Herendi
Társadalom	Pannonhalma	Gazdag történelmi örökség, helyi társadalom	„Múlt és ma, Pannonhalma”
	Cserdi	Összefogó etnikumok	„Cserdi csoda”
	Komlóska	Tenni akaró, erős helyi közösség	„Zemplén gyöngyszeme”
Infrastruktúra	Záhony	Vasúti határátkelő	„Szárzaföldi kikötő”
	Hegyeshalom	Vasúti és közúti közlekedési csomópont, határátkelő	Határmenti örökség

Forrás: a szerző összeállítása
Source: compilation by the author

KÖVETKEZTETÉSEK

Tanulmányunkban a települési identitás kérdéskörében végeztünk elméleti és gyakorlati vizsgálatokat. Igyekeztük rávilágítani arra, hogy a települési identitás tényezői tekintetében vannak eltérések a felfogásokban, és erősek köztük a társadalmi alapúak. A kiegyensúlyozott települési tetraéder modell kiindulásnak megfelelő lehet, azonban az identitás témakörben nem egyformán jelennek meg ennek szférái. A magyarországi települési példák pedig arra mutattak rá, hogy megjelenhet egy-egy tényező (természeti, társadalmi, gazdasági, infrastrukturális) túlsúlya egy településen, ami gyakorta a települési identitásban fejeződik ki. Ugyanakkor ez nem törvényszerű, és nem minden esetben egyértelmű, illetve lekövethető.

Az egyes szférákat tekintve megállapítható, hogy a természeti környezet alapvetően határozza meg az emberek életét: alkalmazkodnunk kell a környezeti terepviszonyokhoz, éghajlathoz, vízrajzhoz stb. A természeti adottságok esetében látható a magyarországi példákon keresztül is, hogy az a település, amelyik különleges, szűkebb-tágabb környezetétől elütő természeti környezettel rendelkezik, ott a természetre épülhet a gazdaság is – manapság leginkább a turizmuson keresztül. Mindez pedig nyíltan kifejeződhet a települési identitásban.

A gazdaság jelentős befolyással bír a társadalomra, az infrastruktúrára, de hatással van a természeti környezetre is. Az egyes cégek, vállalatok olykor híressé teszik a települést és büszkévé a lakóit. Olyan sikert tárnak eléjük, amivel azonosulni tudnak, és a településen készült terméket a magukénak érezhetik. De nem szabad elfelejtünk, hogy negatív hatásként is megjelenhet egy-egy gazdasági beruházás, ami rombolhatja a települési identitást (természeti környezet károsodása, közösségi életminőség rombolása stb.).

A település infrastrukturális szférája önmagában ritkán fordul elő pozitív domináns elemként egy település életében, és így identitáskérdésben sem meghatározó; bár egyedi példánál ez is előfordulhat.

A szférák közül a társadalom meghatározó, mivel ez az identitás alapja is. A társadalmi szempontok a helyi közösségekben, többek között a helyiek hagyományörzésében, rendezvényeikben érhetőek tetten. A helyi közösségek már a települések létrehozásakor igyekeztek alkalmazkodni a természeti tényezőkhöz, ahhoz mérten építeni a gazdaságot, az infrastruktúrát. Számos esetben a helyi közösségnek kihívásokkal kellett és kell szembenézniük, így a helyi társadalom összetartó ereje, illetve a közös munka eredménye a település fejlődése. Ha a helyi társadalom igazi közösséggé formálódott, a települési identitásuk is megerősödött. Ez pedig fontos alapja lehet a további fejlődésnek.

Zárszóként elmondható, hogy a települési identitás – ahhoz képest, hogy sok szempontból mennyire fontos – hazai kutatása még szerény. Reméljük, hogy e téma nagyobb figyelmet kap majd a jövőben.

IRODALOMJEGYZÉK

- Beluszky, P. (2003). *Magyarország településföldrajza*. Dialóg-Campus Kiadó.
- Bugovics, Z. (2007). *Társadalom, identitás és területfejlesztés*. L'Harmattan Kiadó.
- Bugovics, Z. (2014). A területi kategóriák és identitáselemek a társadalmi bizalom és elégedettség tükrében. In Tompos A., & Ablonczyné Mihályka L. (szerk.), *A tudomány és a gyakorlat találkozása* (pp. 1–12.). Kautz Gyula Emlékkonferencia. Széchenyi István Egyetem.
- Cséfalvay, Z. (1990). *Térképek a fejünkben*. Akadémiai Kiadó.
- Csepeli, Gy. (2001). *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó.
- Hofmeister-Tóth, Á., Kelemen, K., & Piskóti, M. (2012). Life paths in Hungary in the light of commitment to sustainability. *Interdisciplinary Environmental Review*, 13(4), 323–339.
- Józsa, V. (2017). *A nagyvállalati beágyazódás vizsgálata helyi szinten három magyar nagyváros példáján* [Doktori értekezés, Szent István Egyetem].
- Lempek, M. Z., & Tésits, R. (2021). A vidéki térségek turizmusalapú fejlesztési lehetőségei a Siklói járás példáján. *Modern Geográfia*, 16(2), 87–112. <https://doi.org/10.15170/MG.2021.16.02.05>
- Oláh, M. (2012). A területi identitás szerepe az igazgatási terek tervezésében. *Területi Statisztika*, 15(4), 58–81.
- Palkó, K. (2010). *Az identitás területi dimenziói a politika tükrében* [Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem].
- Pirisi, G., Trócsányi, A., & Hajnal, K. (2018). Általános társadalom- és gazdaságföldrajz [Jegyzet, tankönyv]. <http://tamop412a.ttk.pte.hu/files/foldrajz2/index.html>

- Piskóti, M. (2015). *A környezeti identitás szerepe a környezettudatos viselkedés kialakulásában* [Doktori értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem].
- Schmeller, D. (2021). Taktikai városfejlesztés – Új gyakorlat megjelenése a városi zöldfelületek létrehozásában. *Modern Geográfia*, 16(1), 81–106. <https://doi.org/10.15170/MG.2021.16.01.05>
- Szabó, P. (2015). *Régió és térszerkezet az elmélettől a területpolitikáig*. ELTE Eötvös Kiadó.
- Tóth, J. (1981). A településhálózat és a környezet kölcsönhatásának néhány elméleti és gyakorlati kérdése. *Földrajzi Értesítő*, 30(2–3), 267–291.

Egyéb források:

<https://cserdi.hu/index.php/hu/>

<https://felso-matra.hu/>

<https://gyermely.asp.lgov.hu/>

<https://herend.hu/hu/>

<https://paks.hu/>

<https://pannonhalma.hu/>

<https://www.bugac.hu/>

<https://www.gardony.hu/>

<https://www.komloska.hu/>

<https://www.ozd.hu/>

<https://www.szilvasvarad.hu/hu/>

<https://www.zahony.hu/>

*Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Ne változtasd! 4.0 nemzetközi licen-
ce-feltételeinek megfelelően felhasználható. (CC BY-NC-ND 4.0)*

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

*This open access article may be used under the international license terms of Creative Commons
Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)*

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

